

LEYLİ OBRAZLARININ LEYLA OBRAZINDA TƏCƏSSÜMÜ

Lalə Ələkbərova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.
E-mail: elekberova.lale@mail.ru

Annotasiya. Görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğun XX əsrdə klassik ənənələrdən bəhrələnmiş və bu ənənələri öz yaradıcılığında yaşada bilmişdir. Belə ki, şair Şərqi ən məşhur eşq dastanı olan “Leyli və Məcnun” eşqini əsas götürərək, yeni sevgi əsəri yaratmışdır. Məqalədə, Nizami və Füzuli yaradıcılığının ən tanınmış məşuq obrazı olan Leylinin XX əsrdə artıq azad, müstəqil bir xanıma çevrilməsindən bəhs olunur. XII, XVI və XX əsrlər arasındakı yaşam fərqi nəzərə alsaq, Leyla obrazları arasındakı fərqlər aydın görünür. Belə ki, azad qadın və xalqın fəxri olan məşuq – sevilən qadın Leylanın artıq buludların üstündən uça bilməsi onun qüdrətinin simvoludur. Araşdırma Səməd Vurğun şeirində istifadə bədii formasından istifadə qeyd olunmuşdur. “Leyla” şeiri Səməd Vurğun yaradıcılığında klassik ənənələrin yeni formatda yaşadığının bariz nümunəsidir.

Açar sözlər: Leyla, sevgi, azad, Vurğun, şeir

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 12.07.2023; qəbul edilib – 25.07.2023

THE REFLECTION OF LEYLI IMAGES IN LEYLA IMAGE

Lale Alekperova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi ANAS. Azerbaijan.
E-mail: elekberova.lale@mail.ru

Abstract. Samad Vurgun, one of the leading poets of Azerbaijani literature, is one of the poets who benefited from classical traditions in the 20th century and kept these traditions alive in his works. Thus, the poet created a new love story based on the love of Leyli and Majnun, the most famous love story of the East. The article describes the transformation of Leyli, the most famous beloved character of Nizami and Fuzuli's works, into a free, independent lady in the 20th century. If we take into account the difference in life between the 12th, 16th and 20th centuries, the differences between the images of Leyla are clearly visible. Thus, the fact that Leyla, a free woman and a beloved woman who is the pride of her people, can now fly above the clouds is a symbol of her strength. In the research, it was pointed out that the literary structure of istifham is used in Samad Vurgun's poetry. The poem “Leyla” is a clear example of classical traditions living in a new format in Samad Vurgun's work.

Keywords: Leyla, love, freedom, Vurgun, poetry

Article history: received – 12.07.2023; accepted – 25.07.2023

Giriş / Introduction

Xalq yaradıcılığı xalqın keçmişini, bu günü-nü və gələcəyini yaşadan unikal örnekdir. Bir xalqın genetik yaddaşının ən inkaredilməz nümunəsidir. Şairlərimiz beşik başında çalınan laylardan bu günümüzə qədər yaşadığı və yaşat-

dığı həyat yolunun hər addımında xalq yaradıcılığının örnekləri ilə ruhunu qidalandırmış, yaşamış və yaratmışlar. Bəhs etdiyimiz bu keyfiy-yətləri özündə cəmləşdirən şairlərdən biri də Səməd Vurğundur.

Əsas hissə / Main Part

S.Vurğun yaradıcılığının dəst-xəttini izlədik-cə xalqın saf ruhunu və klassik irsin incəlikləri-ni özündə cəmləşdirdiyinin şahidi oluruq. Nizami, Nəsimi, Füzuli yaradıcılığının təsiri aydın izlənilir.

Belə ki, şair romantikanı ədəbiyyatın ayrıl-maz nüanslarından biri kimi görmüşdür: “...Şair bir çox çağdaşlarından fərqli olaraq ədəbiyyat tariximizə həm də bədii metodların təşəkkül-ü, inkişafı aspektindən nəzər salır, romantik üslub haqqındakı elmi-nəzəri fikirlərini təsdiqləmək üçün Nizami, Nəsimi, Füzuli irsini istinad nöqtəsi seçir, onların yaradıcılığında fəlsəfi dərinliyi, məna tutumunu romantik metod aspektindən təhlilə cəlb edirdi” [4, s.97]. Deməli, Vurğun realizmə də yeni bucaqdan baxış nümayiş etdirir.

“S.Vurğunun klassik irslə bağlılığı özünün çoxcəhətliyi və rəngarəng təzahür formaları ilə də seçilir” [3, s.145]. Şair ən çox sevdiyi sözləri belə, klassik ədəbiyyatdan gələn sözlərə mü-təşəbeh tutur. Onun sözə, sənətə verdiyi qiymət, şeir və sənətini nazənin Leyla adlandırması, özünü bu nazəninin Məcnununa bərabər tutması, klassik ədəbiyyatın mövzu, süjet və əsas obrazlarına olan sevgidən, ümumən, klassik ədəbiyyata verdiyi dəyərdən irəli gəlir. Azərbaycan klassiklərinin ənənələrini özündə birləşdirən Səməd Vurğunun qələmində, akademik Məmməd Ariflinin fikrincə: “... Nizami müdrikliyi, Füzuli lirikasının hərarəti, Vaqif sadəliyi, Sabir kəskinliyi vardır. Onun yaradıcılığında, eyni zamanda Azərbaycan xalqının əsrlərdən bəri yaratdığı xalq poeziyasının, dərin mənalı, sadə və aydın aşiq lirikasının, aşiq Qurbani, aşiq Ələsgər qoşmalarının xalq dastan və nağıllarının da təsiri vardır” [1, s.6].

Lirik şeiri poeziyasının çarpan ürəyi hesab edən Səməd Vurğun özü 1934-cü ildə yazdığı

bir məqaləsində deyirdi: “...bəşəriyyətin inkişafı lirikaya doğrudur, insan həyatından əzab, müharibə, işgəncə çıxıb getdikcə lirikaya təbii ehtiyac artacaqdır” [1, s.56]. Lirikaya həssas münasibət sərgiləyən mənəblərin lirik şairdən tələbi belədir: “Böyük lirik, hər şeydən əvvəl, həssas dahi insan, böyük mütəfəkkir deməkdir” [5, s.19] və klassik poeziyamızda lirik mövzuların işlənməsi insan və onun məhəbbət problemin-dən heç bir zaman ayrı təsəvvür edilməmişdir. Bu mənada poetik varislik yolu ilə həmin ənənəni davam etdirən Səməd Vurğunu klassik poeziyanın xələfi kimi qəbul edə bilərik.

Lirika varsa, deməli, eşq var; eşq varsa, Füzuli var; Füzuli varsa, “Leyli və Məcnun” var. Çünki məhz Füzulinin “Leyli və Məcnun”u eşqin, məhəbbətin simvolu kimi əsrlərdir ki, ədəbiyyatımızda işlədilir. Lirik şair olan Səməd Vurğun da bu mövzuya çox həssas yanaşmışdır. Ümumiyyətlə, klassik ədəbiyyatda “Leyli və Məcnun”ların sayı çox olub. Amma onlardan üçü əsl, digərləri bənzətmədir. 1) dastanın əsl ərəb mənəbi; 2) Nizaminin “Leyli və Məcnun”u; 3) Füzulinin “Leyli və Məcnun”u. Ərəb dastanından ilhamlanan Nizami onu yazılı ədəbiyyata gətirdi, Füzuli isə əsərə türk dilində yeni həyat verdi və Nizaminin poeması farsdilli ədəbiyyat, Füzulinin poeması isə türkdilli ədəbiyyat üçün zəngin mövzu mənəbiyə çevrildi. Səməd Vurğun sanki hər üç mənəbi ilə bağlı olub: şair gəncliyində nüfuzlu bir ailənin Dürrə adlı qızına dəlilər kimi aşiq olmuş, bu eşqdən pərişan hallar keçirmiş və el arasında bir müddət “Dəli Səməd” kimi tanınmışdır [9, s.12]. O, Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasını Azərbaycan dilinə tərcümə edib; yaradıcılığında Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasından təsirlənib. Belə ki, onun 1929-cu ildə yazdığı “Leylasız”, 1935-ci ildə isə qələmə aldığı

“Leyla”, “Füzulinin dərdi” adlı şeirləri Füzuli düşüncə-təfəkkür tərzinin, ruhunun müasir Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığına olan təsirinin təzahürüdür. İki hissədən ibarət olan “Leyla” şeirini ilk təyyarəçi qızımız Leylaya həsr etdiyini göstərən şair, əsərin birinci hissəsini Füzulinin poeması üzərində quraraq, Leyla adının hamıya tanış olduğunu, bu mövzuda çox söz deyildiyini, deyiləcək söz qalmasa da, bizim günlərin də Leylasının doğulduğunu söyləmişdir. Çox güman ki, bizim günlərin Leylası – ana dilində yazılan “Leyli və Məcnun”dur, şair demək istəyir ki, Nizamidən sonra şairlər arasında bu mövzuda yazmaq bir dəb halını aldığından görəsən deyilməyən nəse qalıbmı?! Cavabı axtarılmayan sual – *istifhəm* üstündə qurulan bu sualdan sonra şair yeni poemanın yazıldığını göstərir. Növbəti misralar da bunu təsdiq edir:

*Füzuli çataraq sıx qaşlarını,
Leylinin eşqinə saldı Məcnunu.
Axıtdı həsrətlə göz yaşlarını,
Bizə xəbər verir tarixlər bunu.* [7, s.207]

Şair bu dastanın əfsanə olmadığını, eyni zamanda həqiqi bir eşq olduğunu vurğulayır:

*Sanma əfsanədir bu qəmli dastan!
Bunda günəş kimi bir həqiqət var...
Bunda məhəbbətlə ölən bir insan,
Bir könül, bir xəyal, bir də sənət var.*
[7, s.207]

Şeirnin ikinci hissəsində artıq müasir günümüzdə dönürük. Şairin əsl qəhrəmanı təyyarəçi Leyla artıq öz təyyarəsində təsvir olunur:

*Sən göylər yolçusu, bir azad quşsan,
Aylı gecələrdə görürəm səni.
Zöhrə ulduzuna məftun olmuşsan, –
Sürürsən üstünə öz təyyarəni!* [7, s.208]

H.Araslı bu şeirdən danışarkən deyir: “Şair bu günün Leylası ilə Füzulinin Leylisini müqayisə edir” [2, s.521]. Amma sanki şeirdə üçüncü bir Leyla – şairin öz Leylası da iştirak edir və şair məhz o Leylaya xitabən deyir:

*Nə mən Məcnun kimi çöllərdəyəm, bil,
Nə sən Leyli kimi hicran xəstəsi...
Bizim qismətimiz göz yaşı deyil,
Bizimdir yaşamaq, gülmək həvəsi.* [6, s.18]

Nizaminin Leylisi Füzulinin Leylisindən fərqli olaraq həyatından daha çox şikayətlənir. Səməd Vurğunun Leylası isə əksinə, qüdrətli-dir. Hər üç Leyli öz dövrünə uyğunlaşır. Belə ki, XX əsrdə yaşayan Leyla artıq azad xanımdır:

*Sənin qüdrətinə inanmayanlar
Tutur xəyalında qız olduğunu...* [7, s.208]

Şair Leylanın azadlığını gördükcə, el-obasının onun cəsarəti və bacarığına sevindiğini təsvir edir:

*Sən ağ dumanları yarıb biçəndə
Sevinir elin də, gülür oban da;
Sən bizim dağların üstədən keçəndə
Dalır düşüncəyə çöldə çoban da.* [7, s.208]

Səməd Vurğunun həyat hekayəsinə əsasən, onun aşiq olduğu Dürrə şairə qarşı öz hisslərini tam bürüzə verməmiş, ailəsinin seçdiyi adamla ailə qurub öz həyatını yaşamışdır.

Ümumiyyətlə, *Qoca Şərqi şöhrətidir Füzulinin qəzəli*, – yazan Səməd Vurğunun əksər əsərlərində klassik ənənələrin, xüsusən də Füzuli ənənələrinin fərqli şəkildə təzahürünü görürük.

Dövrünün çətinliyi şairə Füzulinin timsalında klassik ədəbiyyatı unutturmamış və klassik şeiri sevən şair bu ənənəni öz şeirlərində davam etdirməyə çalışmışdır. Bununla bağlı ədib öz mövqeyini daha aydın açıqlamışdır: “*Müasir ədəbiyyat xalq ədəbiyyatından, xalq mənəviyyatından danışdığı zaman, onun mənəvi keçmişinə böyük bir hörmət və məhəbbətlə yanaşmalı, tarixin həyat və mübarizə səhifələrini ilham və ürəklə vərəqləməlidir. Tarixə “olub keçmiş şeylər”... kimi baxanlar idrak və zövqü məhdud insanlardır. Lakin biz tarixin uzaqlarına getdiyimiz zamanlarda belə, yenə öz əsrimizin övladı olduğumuzu unutmamalıyıq*” [8, s.3].

S.Vurğunun “Leyla”sı müəllifin işlətdiyi ifadədən (bu qəmli dastan) də göründüyü kimi, poemaya cavabdır.

Ümumilikdə, lirik əsərlər, xüsusən qəzəliyyat dövrün bütün ictimai-siyasi, fəlsəfi, dini və s. mövzuların şairanə təcəssümü olsa da, onun ana xəttini “eşq” təşkil edir. Füzuli əsərlərində “eşq” öz tərənnümünü müxtəlif bədii ifadə vasitələrində tapsa da, “Leyli və Məcnun”un özəllikləri, əsasən, *ləffü-nəşr, təfriq, mübaliğə, təşbih* üstündə yazılıb. Füzuli, eşqinin dəyərini belə, “Leyli və Məcnun” obrazlarını meyar götürərək, bəzən *mübaligə*, bəzən də *üstün təşbih* üstündə düzənləyir.

Nizaminin Leylası ah-zar edir, zəmanədən şikayətlənir. Füzulinin Leylası eşqi uğrunda əriyib şam kimi sönür. S.Vurğunun Leylası isə artıq yeni dövrün AZAD QADINIDIR. Hər cür mübarizəyə hazır olan müasir azad qadın...

Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami Gəncəvidən sonra bir çox LEYLI obrazları formalaşmışdır. Lakin lirikanın əfsanəsinə çevrilmiş Leyli obrazı hər təqdirdə gözəlliyi, əvəzolunmazlığı ilə yanaşı, ruhu ilə digərlərindən fərqlənmişdir. Belə ki, ərəb gözəlinə türkləşən və sonunda S.Vurğun yaradıcılığı ilə zamana meydan oxuyan dövrünün ilk təyyarəçi qadını olan Leyla artıq ərəb nağıllarının məhkum qadını deyil, dövrünün silahı, döyüş ilahəsidir. Təbii olaraq bir-birindən kəskin fərqlənən üç obrazı birləşdirən bir ortaq cəhət vardır – MƏHƏBBƏT, İLAHİ EŞQ dəyişməsi, unudulması, məhv edilməsi mümkün olmayan tək ünsür...

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, N.Gəncəvidən S.Vurğuna qədər uzun bir tərəqqi yolu keçən Leyla obrazı yeni formatda ədəbiyyatımıza daxil olaraq insanların yeni dünyaya baxışını dəyişmiş və tərəqqi yolunu sevən Leylalar yetişdirmişdir. Ümumilikdə,

ədəbiyyatımız üçün hər üç Leyla obrazı sevilən və təqdir olunandır. Bu baxımdan S.Vurğun və onun kimi yeni, sovet dövrünün naşirlərinin rolu əvəzedilməzdir.

Ədəbiyyat / References

1. Abdullayev, C. Səməd Vurğun poetikası. – Bakı: Gənclik, 1976.
2. Araslı, H. Azərbaycan ədəbiyyatı: Tarixi və problemləri (Seçilmiş əsərləri) – Bakı: Gənclik, 1998.
3. Araslı, N.H. Səməd Vurğun şeirində klassik ənənələr. – Bakı: Ziya Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun Elmi araşdırmaları, 2006, VIII buraxılış.
4. Bağırılı, A. Səməd Vurğunun nəzəri-estetik görüşlərində klassik irs problemi. – Bakı: Sabah, 2014.
5. Cəfərov, M.C. Füzuli düşünür / Tərtib edən və elmi redaktor: A.Mirzəyev. – Bakı: Elm və təhsil, 2019.
6. Vurğun, S. Hey uçsam da yuvam sənsən! / Tərt. ed.; E.İmanbəyli. – Bakı: Zərdabi Nəşr, 2019.
7. Vurğun, S. Seçilmiş əsərləri [5 cildə] / Tərtib edən: A.Salmansoy. – Bakı: Şərq-Qərb, c.1. 2005.
8. Vurğun, S. Azərbaycan ədəbiyyatının gələcək vəzifələri. Ədəbiyyat qəzeti. 1945, 27 iyun, №17.
9. <http://www.anl.az/down/meqale/olaylar/2017/fevral/528003.htm>

ВОПЛОЩЕНИЕ ОБРАЗОВ ЛЕЙЛИ В ОБРАЗЕ ЛЕЙЛЫ

Лала Алекперова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: elekberova.lale@mail.ru

Резюме. Самед Вургун, один из ведущих поэтов азербайджанской литературы, является одним из поэтов, которые извлекли пользу из классических традиций в 20-м веке и сохранили эти традиции в своих произведениях. Таким образом, поэт создал новую историю любви, основанную на любви Лейли и Меджнуна, самой известной любовной истории Востока. В статье рассказывается о превращении самой известной возлюбленной героини произведений Низами и Физули Лейли в свободную, независимую женщину в XX веке. Если принять во внимание разницу в жизни между XII, XVI и XX веками, различия между образами Лейлы хорошо видны. Таким образом, тот факт, что Лейла, свободная и любимая женщина, являющаяся гордостью своего народа, теперь может «летать над облаками», является символом ее силы. В ходе исследования было отмечено, что литературная структура *истифхам* используется в поэзии Самеда Вургуна. Поэзия Лейлы – яркий пример жизни классических традиций в новом формате в творчестве Самеда Вургуна.

Ключевые слова: Лейла, любовь, свобода, Вургун, поэзия